

Celâlzâde Salih Çelebi'nin Hayatı ve Eserleri

Dr. Seyid Ali TOPAL*

Atıf / ©- Topal, S.A. (2011). Celâlzâde Salih Çelebi'nin Hayatı ve Eserleri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1), 109-128.

Özet- Celalzâde Salih Çelebi, Osmanlı Devleti'nin altın çağı olarak adlandırılan XVI. yüzyılda yaşamış bir bilim adamıdır. Türkçe tarih yazıcılığının kendini ispat etmeye başladığı bu dönemin örneklerinden olan *Tarih-i Sultan Süleyman*'ın yazarı Celalzâde Salih Çelebi, pek çok ilim dalı yanında tarih alanında da önemli eserler telif etmiştir. Devrinin hareketli ve üst düzey kültürel hayatında kendine belirli bir yer edinmiş olan Celalzâde Salih Çelebi, muhtelif tercüme ve telif eserleriyle tanınmış, çeşitli yerlerde müderrislik ve kadılık görevlerinde de bulunmuş bir tarihçidir. Nitekim, Salih Çelebi Kanûnî Sultan Süleyman döneminin fıkıhta en yetkin on âlimi olarak nitelenen isimler arasında anılmıştır. Aynı şekilde Celalzade Salih Çelebi, alandaki *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eseriyile tarihçiler arasında da önemli bir yere sahip bir bilim adamıdır.

Anahtar sözcükler- Celalzâde Salih Çelebi, Süleymannâme, *Tarih-i Sultan Süleyman*

Giriş

Türkçe tarih yazıcılığının kendini ispat etmeye başladığı dönemin tarihçilerinden olan Celalzâde Salih Çelebi, "*Tarih-i Sultan Süleyman*" adlı eseriyle tarihimizde önemli bir kişiliktir. Müellifin söz konusu yazma eseri, Türk, Fars ve Hind geleneğinin ortak ürünü olan şehnâmelerle aynı kategoridedir.

Celalzâde Salih Çelebi, Osmanlı Devleti'nin altın çağı olarak adlandırılan XVI. yüzyılda yaşamış, pek çok ilim dalında ve özellikle tarih alanında eserler telif etmiş bir bilim adamıdır. Çeşitli telif ve tercüme eserleri bulunan müellif, değişik bölgelerde kadılık görevin-

* DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi, e-posta: salitopal_48@hotmail.com

de bulunmuş, Kanûnî Sultan Süleyman döneminin fıkhıta en yetkin on âlimi olarak nitelendirilen isimler arasında anılmıştır. Müellifin fıkhıtaki bu şöhreti, birçok fikhî esere ve özellikle hocasının bazı teliflerine yaptığı şerh ve haşiyelerden ileri gelmektedir.

Tarihçi bir aileden gelen müellifin, fıkıh sahasında adı duyulmasına rağmen tarihçiliğinin yeterince öne çıkmamış olduğunu görüyoruz. Bunun nedeni olarak müellifin tarihe dair önemli bir eser olan "*Tarih-i Sultan Süleyman*"ın gerektiği şekilde bilinmiyor olmasıdır.¹ Zira, kütüphanelerimizde ve klasik kaynaklarımızda müellifin tarih alanında, *Belgrad Fetihnâmesi*, *Rodos Fetihnâmesi*, *Tarih-i Budin*, *Tarih-i Mısır* gibi eserleri yer almışken, Tarih-i Sultan Süleyman'a ait bir kayda rastlanmamaktadır. Bu sebeple, müellif, devrinin on büyük bilgini arasında zikredilmesine rağmen, tarih alanında, çağdaşları Celalzâde Mustafa, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Hoca Sâdeddin gibi tarihçiler kadar gündeme gelmemiştir.

Bu çalışmada, *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı tarihe dair önemli bir esere sahip olan Celalzâde Salih Çelebi'nin hayatını ve eserlerini ele alıp tarihçiliğini biraz daha ön plana çıkarmak amaçlanmaktadır.

A-HAYATI

Celalzâde Salih, aslen Tosyalı olan Kadı Celâleddin'in (ö. 935/1528–29)² üç oğlundan ikincisi olup, tam adı Molla Salih b. Celâl er-Rumî'dir.³ Doğum yeri babasının kadılık yaptığı Vulçitrin kasabasıdır.⁴ Babası Kadı Celâleddin, Rumeli bölgesinde kadılık yapmış ve Eşrâf-ı Kudât⁵ rütbesine kadar yükseldikten sonra emekli olmuştur. Devrin meşhur hattatı

¹ Aslı Almanya'nın Leipzig şehri kütüphanesinde olan eser üzerinde yapılan ve basılan doktora çalışması için Bkz. Seyid Ali Topal, *Celalzade Salih Çelebi'nin Süleymannâmesi*, Ankara 2011

² Kadı Celâleddin'in ölüm tarihi Tuḥfe-i Hattâtîn'de "Gülşen-i Saâdet" terkipleri verilmiş olup, ebced hesabına göre H. 935 yılını göstermektedir. Bkz. MüsbirtakıMZâde Süleyman Sadeddin, *Tuḥfe-i Hattâtîn*, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı (12), İstanbul Devlet Matbası, 1928, s. 152.

³ Âşık Çelebi, *Meşâirü's-Şu'arâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri trh. 772; Nev'izade Atâî, *Şakayık-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*, *Hadâikü'l-Hakâik fi Tekmi'eti's Şakâ'ik*, Haz. Abdülkadir Özcan, c. I, İstanbul 1989, s. 48.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Tosyalı Celalzâde Mustafa ve Salih Çelebiler" *Bellekten*, XXII, S. 87, (1958) s. 422.

⁵ Kadılık mesleğinde yükselerek "sitte" tâbir olunan mansıba vâsil olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir. Manası kadınların eşrafı, ileri gelenleri demektir. Kadı yetiştiren "Medresetü'l-Kudât" açılmadan kadınlar medrese tahsil görenlerin aralarından tayin edilir ve derece derece terakki ettirilirdi.

Amasyalı Hamdullah'tan hat dersleri almış olan Kadı Celâleddin⁶, alçakgönüllülüğü, yumuşak huyu ve doğruluğuyla tanınıp sevilen bir kişidir. Kadı Celâleddin'in, Gelibolulu Mustafa Alî tarafından birbirine denk olarak nitelendirilen üç oğlundan en tanınmış olanı, büyükleri Mustafa Çelebi'dir (ö. 975/1567–1568). En küçükleri Atâyî mahlasıyla meşhur olan Ataullah Bey'dir. Salih Çelebi ise, Kadı Celâleddin'in "şi'r u inşâda nâmdâr-ı hünerver"⁷ olan ikinci oğludur. Kardeşlerin büyüğü olan Mustafa Çelebi, Yavuz Sultan Selim zamanında Divân-ı Hümayun kâtipliği yapmış ve Kanûnî Sultan Süleyman zamanında da nişancılığa yükselmiştir. Mustafa Çelebi'nin bu ününe bağlı olarak, Salih Çelebi "meşhur Koca Nişancının biraderi" olarak da anılmıştır.

Celâlzâde Salih Çelebi hakkında önceki kaynaklarda en geniş bilgiyi, aynı asırda yaşamak suretiyle kendisini bizzat tanıyan ve ondan övgüyle söz eden Âşık Çelebi vermektedir. Âşık Çelebi, "Salih Çelebi" maddesinin başında ondan; âlim, devlet adamı, tarihçi, mütercim, edebiyatçı ve hattat olarak bahsettikten sonra şu beyitiyle takdim eder:

"Ulemâ-yı fudalâ-yı fukahâdandur ol

Şu'arâ-yı bülegâ-yı fusahâdandur ol."⁸

1-Doğum Tarihi

Kaynaklarda Salih Çelebi'nin doğum tarihi olarak verilen rakamlar birbirini tutmamaktadır. *Tuhfetü'l-Hattâtîn*'de onun doğum tarihi hakkında diğerlerine oranla daha kesin ifadeler ihtiva eden bilgiler bulunmaktadır. Uzunçarşılı, *Tuhfetü'l-Hattâtîn*'de 890/1485 olarak verilen Salih Çelebi'nin doğum tarihinin doğru olmadığını belirtmekte, müellifin kendi divanının mukaddimesine dayanarak "takriben" kaydıyla 899/1493–94 olarak vermektedir.⁹ Bu tarih

Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1983, c I, s. 563.

⁶ Muhittin Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah Hayatı, Talebeleri Eserleri*, İstanbul 1992, s.74.

⁷ Mustafa Âlî (Gelibolulu), *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1994, s. 278.

⁸ Âşık Çelebi, *a.g.e.*, 214b.

⁹ Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 422.

Hüseyin Gazi Yurdaydın'a göre 899/1493¹⁰, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nde ise 900/1494–95'tir.¹¹

Salih Çelebi, 951/1544 yılında Halep'e vali olduktan beş yıl sonra, 66 yaşında baba olmuştur.¹² Altı yıl sonra (962/1554–55 yılında) *Mesnev*'sini yazmasına sebep olan çocuğunun ölümünde 72 yaşında olup, 966/1558 yılında Eyüp Medresesine geçtiğinde 76 yaşındadır. Gözlerinden rahatsızlığı sebebiyle 969/1561–62 yılında emekli olduğunda ise 79 yaşında olup, kesinliği bilinen ölüm tarihinde- ki Salih Çelebi'nin Eyüp Nişancı Camii haziresindeki kabrinin ayak taşında Ağabeyi Mustafa Çelebi'nin yazmış olduğu manzum kitabedeki ölüm tarihi 973 Rebiülevvel/26 Eylül–25 Ekim 1565'tir¹³- müellif 83 yaşındadır.

Celalzâde Salih'in Halep kadısı olduğu 3 Şevval 951/18 Aralık 1544'ten hareketle, bu tarihten hemen önce altmış yaşında olduğu ve yaklaşık beş yıl sonra 66 yaşında baba

¹⁰ Yurdaydın, Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Celalzâde Salih'in Süleymannâmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1966), XIV, s. 1.

¹¹ "Celalzâde Salih Çelebi", DİA, İstanbul 1988, c. VII, s. 262–264. Rifat Kütük tarafından yapılmış olan *Mecnûn u Leylâ* isimli yüksek lisans tezinde Salih Çelebi'nin doğum tarihi yaklaşık 895–896/1489–1491 şeklinde verilmektedir. Bkz. Rifat Kütük, Celalzâde Salih Çelebi, *Mecnûn u Leylâ*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 12.

¹² Çünkü Salih Çelebi'nin şakirdlerinden Rahmî'nin çocuğunun doğumu için düşürdüğü "Halef-i Salih ide cell-i Celâl" 956/1549 tarihini göstermektedir.

¹³ Mustafa Çelebi'nin tarih düşürmek için mezar taşına yazmış olduğu şiir şöyledir:

"Dâr-ı dünyâ menzil-i fânî imiş
Hep geçer mîr ü vezîr ü pâdişâh
İrse ger takdîr-i hayy-ı lâ-yemût
Saçılır toprağa tohm-ı 'izz ü câh
'Avn-i Hakk ile birader-i ferîd
Fazlu 'irfan u 'ulûm ana sipâh
Azm-i tarf-ı âhiret kıldı bu dem
Rahmet-i Hak 'dan te 'âlâ lutf-hâh
Rihlet-i sâlini ma'lûm itmeğe
İstedi Hak 'dan Nişânî pür-günâh
Didi hatif bu du'â târîhidür
Kabr-i Salih cennet ola yâ İlâh, 973 "

olduğu düşünülecek olursa, Halep kadısı olduğunda yaşı muhtemelen altmış birdir. Bu tarih de geriye doğru bizi 890/1485'e ulaştırır ki mevcut tarihler arasında en isabetli olanı budur.

2-Tahsil Hayatı

Celalzâde Salih dönemin ünlü âlimlerinden Kemâl Paşazâde'nin önde gelen taleberindendir. Ömrünün son yıllarındayken kaybettiği evladı için duyduğu üzüntü nedeniyle kaleme aldığı *Mecnûn u Leylâ* mesnevisindeki bir şiirinde, hocasının İbn Kemâl olduğunu ve ilim yolunda onu takip ettiğini ifade etmiştir.¹⁴ Babasının da hat dersleri aldığı, zamanın ünlü ve önde gelen hattatlarından Şeyh Hamdullah'tan hat dersi almıştır. Özellikle talik ve nesih yazıda oldukça başarılı olmuştur.¹⁵ Gerek tahkikini yaptığımız *Süleymannâme*'si ve nüshaları, gerekse yazmış olduğu diğer eserleri Celalzâde'nin yazısının güzelliğini göstermektedir.

Celalzâde Salih, Kemâl Paşazâde'nin talebesi olmasına rağmen mülâzemeti, Kanûnî Sultan Süleyman'ın hocası olan Hayreddin Efendi'dendir. Geleneğe göre, Kanûnî'nin 926/1520'de hükümdar olması ve cülûsu nedeniyle hocası Hayreddin Efendi, danışmendlerine mülâzemet verme hakkına sahip olmuştur. Celalzâde Salih Çelebi de kendi hocası Kemâl Paşazâde'yi bırakarak Hayreddin Efendi'ye danışmend olmuştur. Kınalızâde Hasan Çelebi, hocasını terk etmiş olmasından dolayı Salih Çelebi'yi şu sözlerle tenkit etmiştir; (...) *merhum Sultân Süleyman Han fermân-fermâ-yı cihan oldukda hocaları Hayreddin Efendi kavâbil-i zamâne-yi cem' idüp mülâzım virmege âzim oldukda mezbûr dahi şifte-i zahârif-i dünyâ olup mânend-i tekerek ol semâ-i fazl u ûlâyı terk idüp nitâk-ı hukuk yirine kemer-i ukûki miyân-ı dil ü cinâna berk eyledi, bu halden gâfil ve bu emrden zâhil oldı ki rifatde iken tenezzül itdi, 'izzette iken tezellül itdi'*¹⁶

¹⁴ Salih Çelebi'nin Mesnevide yazdığı şiir şöyledir:

İtmedi mi bu Türkî sihri Celâl

Müftî-i Rûm Ahmed b. Kemâl

Kıssa-i Yûsuf u Züleyhâ'yı

Nazm idüp virmedi mi fetvayı"

"Peyrev oldum ana idüp ikdam

Ben de virdüm bu dürr-i nazma nizâm. (Bkz. Mecnun u Leyla, 96a,b)

¹⁵ Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı 12, İstanbul Devlet Matbaası 1928, s. 152

¹⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ* I, haz. İbrahim Kutluk, Ankara TTK 1989, s. 548.

Ancak, Salih Çelebi'nin hocasına olan bağlılığı, sevgi ve saygısı hep devam etmiştir. Nitekim, Divan'ındaki yedi kasideden birini de Kemâl Paşazâde için yazmış olduğu görülmektedir. Celalzâde bu kasidede hocasını överek, dönemindeki ününü ve saygınlığını şöyle dile getirmektedir:

*“Kimse yok yirün tutar mümkün midür heyhât kim
Mislüni peyda ide bu gerdîş-i devr-i zeman
İtmek-içün safha-i 'âlemde ihyâ-yı 'ulûm
Vaktidür kalkup şifâ dersine başlarsan hemân
İlm-i dînin şimdi kim sensin imâm-ı a'zamı
İçtihadındur iden müşkillerin şer'ün beyân
Aldı gitti Rûm'dan her millete nâmın sabâ
Müşk-bârın bağladı sankim Hitâ 'dan kârbân”¹⁷*

Salih Çelebi, kendi ifadesiyle hayatını “*tahsil-i 'ulûm ve tekmîl-i fûnûn*”la geçirmiştir. Mantık, kelâm, hadis ve tarih öğrenmiş, bedî, beyân ve me'âni gibi edebi ilimler yanında, *Münşeât* adlı eserinde belirgin bir şekilde görüldüğü, gibi inşâ ve nazmda da maharetini ortaya koymuştur.¹⁸ İlim öğrenmeye karşı bu düşkünlüğü nedeniyle ileri yaşlarına kadar evlenmemiştir.¹⁹

Sâlih Çelebi kendini ilim öğrenmeye ve öğretmeye adanmış ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Tezkirelerde müderris olarak adı zikredilenlerden Mehmed b. İbrahim, Ali b. Abdülaziz, Mustafa (oğlan Mustafa), Şeyhî, Kutbeddinü'l-Acemî, Sinaneddin Yusuf, Sâlih Çelebi'den mülazemet alanlardan bazılarıdır.²⁰

¹⁷ Sâlih Çelebi, *Dîvân*, Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi, Nr. 3846, 16a-17b.

¹⁸ Sâlih Çelebi, *Münşe'ât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Bölümü Nr. 557, 1b-2b.

¹⁹ Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 427; Nev'izâde, *a.g.e.*, s. 48.

²⁰ Nev'izâde Atâî, *Şakâ'ik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri: Hadâikü'l-Hakâik fî Tekmiyeti'ş Şakâ'ik*, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s. 24, 43, 44, 120, 177, 248, 263.

3-Meslek Hayatı

Celâlzade Salih Çelebi meslek hayatında daha çok hocalığı ile tanınır. Uzunçarşılı, Hammer'in, Salih Çelebi'yi Kanûnî Sultan Süleyman zamanının fıkıhta en yetkin on âlimi olarak nitelendirdiği, Kemâl Paşazâde, Ebussuûd, Halebî İbrahim, Taşköprülüzâde, Hafız Acem, Muslihiddin, Lârî, Birgivi Mehmed, Hayreddin, Mustafa Sürûrî gibi isimler arasında zikrettiğini ifade etmiştir.²¹

Bu nedenle, Salih Çelebi Meslek hayatına müderris olarak başlamıştır. Hayreddin Efendi'ye danışmend olması neticesinde ilk memuriyeti olan Edirne'deki Saraciye Müderrisliği'ne tayin edilmiştir. Burada Kanûnî'nin Belgrad, Rodos, Budin ve Üngürüs seferlerini yazmıştır.²² Salih Çelebi'nin bu eserlerinin üçü de tez konumuz olan *Süleymannâme*'nin bölümleridir.

Salih Çelebi, Veziriazam İbrahim Paşa'ya 941/1534-35'te Mısır seferi için yola çıkmadan önce takdim ettiği bir tarih manzumesinin beğenilmesi üzerine İstanbul'daki Murad Paşa Medresesi'ne müderris tayin edilir. Söz konusu manzume, İbrahim Paşa'nın tezkirecisi olan ağabeyi Mustafa Çelebi tarafından Paşa'ya ulaştırılmıştır.²³

²¹ Uzunçarşılı, a.g.m, s. 426; Hammer, a.g.e. III, s. 500.

²² Müellifin Tarih-i Sultan Süleyman adlı eserinin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nr: 1285'te kayıtlı "*Târîh-i Budun*" adlı (Ü) nüshasının başında "*Mevlânâ Salih b. Celal, (...) Sarrâciye-i Edirne'de müderris iken eyyâm-ı ta'tilinde Belgrad ve Rodos ve Mohac ve Üngürüs gazâlarını edâ-i nefis ve inşâ-i selîs birle ketb ü zabt ve tahrîr etmiştir.*" şeklinde bir not mevcuttur. Ayrıca bkz; Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e, s. 549. Ancak, aynı eserin Topkapı Revan nüshasında müellifin kendi notu olan "*Bu evrakın kitabet-i pür-kusûru münşi-i hakiri Salih b. Celâl elinde tamam olub tarih-i hicretin dokuz yüz otuz altı senesi evâsıt-ı zilhicce-i mübarekede daru's-saltanat-ı İstanbul'da vakî oldu*" cümlesi bu bilgilerin doğru olmadığını göstermektedir.

²³ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e, s. 549. Salih Çelebi'nin söz konusu manzumesi şöyledir:

Hazret-i pâşâ-yı â'lî-menziyet-i 'âlî-cenâb
Hak te 'âlâ 'izzetiyle dâima şâd eyleye
'Asker-i mansûr-ı şâh ile geçüp deryaları
Şâh Süleymân-ı zaman devrinde bir ad eyleye
Zulm ile viran olan iklimi ma 'mûr itmeğe
Varup İslâm ehlini her gamdan âzâd eyleye
Hâtif-i kudsî didi târihi ilham eyleyüp

Bundan bir yıl sonra, 942/1535-36'da, Atik Ali Paşa Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir. Çok geçmeden Vezir-i Azam Ayas Paşa'ya hitaben kaleme aldığı kasidelerin takdir görmesiyle 943/1536-37'de diğer medreselere göre daha üst düzey eğitim veren²⁴ Sahn-ı Semân Medresesi'ne müderris yapılmıştır. Celalzâde Salih burada, Kanûnî'nin emriyle, *Firuz Şah Kıssası*'nı Farsça'dan Türkçe'ye sekiz büyük cilt halinde tercüme etmiştir. Eseri kısa zamanda tamamlaması nedeniyle, mükâfat olarak 949/1542-43'te Edirne Sultan Bayezid Medresesi Müderrisliği'ne tayin edilmiş ve burada iki yıl görev yapmıştır. Salih Çelebi, buradaki görevinden ayrılmasından memnun olmadığını, Edirne sonrası görevlerinde bazı zorluklarla karşılaştığını, *Târîh-i Mısır-ı Cedîd* adlı eserinin mukaddimesinde şöyle dile getirmektedir: "*Târîh-i mezkûrda Edirne'de merhum Sultân Bâyezid Medresesi'nde müderris idüm, (...) Nâ-gâh az geçmedin gördüm, hâh-nâ-hâh sūrûrum şurûra ve hubûrum fûtûra mübeddel oldı. Emr-i pâdişâhla bi't-takdir-i hükmillâh ile dârü'l-emân Edirne'den çıkdum. Diyâr-ı Arab'dan medîne-i Haleb'e andan Darü'l-Kâhire-i Mısır 'a 'azm itdüm. (...) Edirne 'den Mısır 'a üç ay sefer itdüm. Bu yolda hezâr zahmet ve bî-şümâr meşakkat çekdüm*"²⁵

Salih Çelebi 3 Şevval 951/18 Aralık 1544'de yaklaşık iki ay kadar görev yaptığı Halep Kadılığı'na tayin edilmiş, 28 Zilkade 951/10 Şubat 1545'te bu görevinden alınarak Mısır Beylerbeyi Hadım Davud Paşa'nın ve Mısır evkafının teftişinde görevlendirilmesi sonucu, Edirne'den başlayan ve olumsuzluklar içeren bir serüvenin sonunda Mısır'a ulaşmıştır. *Cevâmi'ü'l-Hikâyât* mukaddimesinde Mısır görevi esnasında yaşamış olduğu güçlüklerden de bahsetmektedir: "...ol diyarlarda olan zaleme ile imtizaç, gök yere inüp gökten çıkmak gibi 'asîr oldı; ne anlar beni zulme uydurabildi ne ben anları 'adle. 'Akıbet anlar zulm ile gâlib ve ben 'adl ile maglûb oldum."²⁶

Salih Çelebi, Mısır'daki görevi nedeniyle, Kahire'nin tarihî yapısı ve mimarisi ile ilgilendiği anlaşılmaktadır. Müellif, Mısır hakkındaki duygularını: "... diyâr-ı Rûm ve Karaman ve Arab'dan ve arâzi-i Şâm ve Tarsus ve Haleb'den nice tayy-ı merâhil ve kat'-ı menâzil itdük. Çok bevâdî ve tilâl ü cibâl ve rimâl aşduk (...) dârü'l-Kâhire-i Mısır'a erişerek gördüm; Mısır ümm-i dünyâdur didükleri musaddak bir sevâd-ı cihân-peymâdur"²⁷ cümleleriyle dile getire-

Âsâf-ı devrân-ı 'âdil Mısır'ı âbâd eyleye. (Bkz: Kinalızâde Hasan Çelebi, a.g.e, s. 549).

²⁴ Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e, c. III, s. 94–95.

²⁵ Salih Çelebi, *Târîh-i Mısır-ı Cedîd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi İlavesi, Nr.190, 2a.

²⁶ Salih Çelebi, *Cevâmi'ü'l-Hikâyât*. Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat Bölümü, Nr. 862, 5a

²⁷ Salih Çelebi, *Târîh-i Mısır-ı Cedîd*, 2a

rek, *Târîh-i Mısır-ı Cedîd* adlı eserini burada yazmaya başlamış ve İstanbul'a döndükten sonra da tamamlamıştır. İstanbul'a döndüğünde tekrar Halep Kadılığı teklif edilmesine rağmen bu görevi kabul etmemiş ve İstanbul'da Sultan Bayezid Medresesi Müderrisliği'ne tayin edilmiştir. Fakat aynı yıl, önce Şam ve çok geçmeden de (954/1547–48) Mısır Kadılığı'na atanmıştır. Müellif, Mısır Kadılığı'ndan sonra emekliye ayrılarak (957/1550), ağabeyi Mustafa Çelebi'nin Eyüp Nişanca'da yaptırdığı cami civarındaki evinde uzlete çekilmeyi tercih etmiştir.²⁸

Ömrünün bu safhasında müellif, Sultan Süleyman'ın oğlu şehzade Bayezid'in isteğiyle, Cemaleddin Mehmed Avfi'nin (ö. 629/1231–32) Delhi Türk Sultanlığı adına Farsça olarak yazdığı *Cevâmi'ül-Hikâyat ve Levâmi'ül-Rivâyât* adlı tarih ve ahlaka dair, oldukça hacimli olan eserini tercüme etmiştir. Eseri beğenen Şehzade'nin, “*murâd ve meramı ne ise inha ve ilâm itsün*” iltifatına ilk etapta “*murâdât-ı dünyâda ta'rîzüm kalmadı*” diye cevap vermiş ancak daha sonra öğrencileriyle ilgilenebilmek amacıyla Eyüp Müderrisliği'ni istemiştir. Bu isteği yerine getirilerek Eyüp Müderrisliği'ne tayin edilmiş, (966 Safer/13 Kasım–11 Aralık 1558)²⁹ böylelikle hayatının son dönemlerinde bir kez daha görev almıştır. Eyüp Müderrisliği, Salih Çelebi'nin son görevi olup üç sene sonra 969/1561'de tekrar emekli olmuştur.³⁰

4-Kişiliği

Salih Çelebi, dürüst ve doğru kişiliğiyle tanınmış, cömert, yumuşak huylu ve sorumluluk sahibi bir insan olarak vasıflandırılmıştır. Bilhassa, büyük bir titizlikle tahsil etmeye çalıştığı ilmi, meslekî kariyerinde bir vasıta olarak görmemiştir. Nitekim yüksek makamlar elde etmek veya mal mülk sevdasıyla bu anlayıştan ayrılmamış olduğunu kendisi şöyle ifade etmiştir: “*Râh-ı ibâdet, haklara rubâh gibi hile ile mürailik göstermedüm (...) câdde-i şer'-i kadîmden bir kadem taşra basmadum. Ne kimsemin bir habbe malına tama' itdüm ve ne hilâf-ı şer' bir kazıyye hükm eyledüm*”³¹

Meslek hayatında ve görev anlayışında ortaya koyduğu titizlik ve dürüstlük, onun en önemli kişilik özelliği olarak tarihçilerin dikkatini çekmiştir. Kadılık görevini yaparken hak-

²⁸ Kınalızâde, a.g.e, s. 550

²⁹ Aşık Çelebi, a.g.e, s. 214b; Kınalızâde, a.g.e, s. 550.

³⁰ Kınalızâde, a.g.e, s. 550.

³¹ Salih Çelebi, *Cevâmi'ül-Hikâyat*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat Bölümü, Nr. 862, 5a.

sız yere kimseyi cezalandırma yoluna gitmeyen, muhtaçları koruyup gözeten, yardımsever ve cömert bir kişi olan Celalzâde, “*fukara babası*” olarak anılmıştır.³²

B- ESERLERİ

Salih Çelebi, Türkçe ve Arapça, telif ve tercüme olmak üzere tarihî, edebî ve ilmî çok sayıda hem manzum ve hem mensur eserler ortaya koymuş, pek çok esere de şerh yazmıştır. Kaynaklarda on yedi adet olarak zikredilen müellifin eserleri tespitlerimize göre şunlardır:

Tarih-i Sultan Süleyman,³³ *Tarih-i Mısır, Fîruzşah Menâkıbı Tercümesi, Cevâmî'u'l-Hikâyât ve Levâmî'u'r-Rivâyât, Mecnûn u Leylâ, Dürer-i Nesâyih ve Şerhi, Miftah Şerhi Hâşiyesi, Mevâkîf Şerhi Hâşiyesi, Vikâye Şerhi Hâşiyesi, Islâhu'l-Îzâh Hâşiyesi, Tağyîrüt-Tenkîh adlı esere ta'likâtı, Münşeât, Divan.*³⁴

Arapça telifatı, genelde ilmî eserlere yazmış olduğu şerhlerden ibarettir. Bunlar, belağata dair olan *Miftâh Şerhi Hâşiyesi*, kelimelerinde yazdığı *Mevâkîf Şerhi Hâşiyesi* ile hocası Kemal Paşazade'nin fıkhi konulardaki eserlerine yazdığı *Vikâye Şerhi Hâşiyesi, Islâhu'l-Îzâh Hâşiyesi* ve *Tağyîrüt-Tenkîh Ta'likâtı* adlı eserlerdir. Diğer tüm eserleri Türkçe olup, bunlar arasında edebî nitelikte *Dürer-i Nesâyih Şerhi* de vardır.

Telif ettiği *Mecnûn u Leylâ, Dürer-i Nesâyih* ve *Divân* adlı eserleri manzum olup bunun dışında kalanlar eserleri mensurdur. *Fîrûz Şâh Kıssası* ile *Cevâmî'u'l-Hikâyât ve Levâmî'u'r-Rivâyât* adlı eserleri ise tercümedir.

³² Uzunçarşılı, a.g.m, s. 427.

³³ Ağah Sırrı Levend *Gazavatnâmeler* adlı eserinde, müellife ait olan *Belgrad Fetihnâmesi, Rodos Fetihnâmesi* ve *Tarih-i Budin*'nden müstakil eserler gibi bahsetmiştir. Bkz. Levend, a.g.e, 40-42. Müellifin, *Belgrad Fetihnâmesi, Rodos Fetihnâmesi, Tarih-i Budin* adlı eserleri için bkz. Seyid Ali Topal, a.g.e, s. 62-71.

³⁴ Salih Çelebi'nin “*Kitâbü'l-Muhtasar fi Ahvâli'l-Beşer*” adlı bir eserinin daha bulunduğu bazı kaynaklarda zikredilmiş olmasına rağmen (Bkz. *Osmanlı Müellifleri*, C 2 s 279), bunun doğru olmadığını, söz konusu eserin, Salih Çelebi'nin *Tarih-i Mısır* adlı eserini yazarken kullandığı kaynaklardan biri olduğunu görüyoruz. Bu konuda bkz. Uzunçarşılı, a.g.m, s. 428-429.

1-Târîh-i Sultan Süleyman

İyi bir hattat olan müellif 935/1528'de yazdığı³⁵ eserini güzel bir nesih yazı ile kaleme almış ve tamamını harekeleyerek metnin okunması konusunda büyük kolaylık sağlamıştır. İlk varakta "Târîh-i Sultan Süleyman an-Te'lif-i Celalzâde Sâlih Efendi rahmetu'llahi aleyh" ibaresi ve çeşitli şiirler yer almaktadır. Eserin III. Ahmet nüshasında olduğu gibi Târîh-i Sultan Süleyman'da da istishâb kaydına rastlanmamaktadır. Varak 1b ile başlayan metnin üstünde tezhîbli bir serlevha bulunmaktadır.

Eser, "İlâhî keyfe eşkürüke ve'ş-şükru eydan min-ni'amâ'ike" beytiyle başlamış, ayetler, hadisler, konu başlıkları ile beyt ve nazm gibi şiir başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca sayfa kenarlarında bazen metnin yazıldığı kaligrafi ile, bazen de başka kaligraflerle yazılmış derkenarlara rastlamaktayız. Her sahifesinde 15 satır bulunan eser 197 varaktan ibarettir.

Celalzâde Salih Çelebi eserine; "İlahî, şükür de senin nimetlerinden biri iken ben sana nasıl hakkıyla şükredebilirim" mealindeki Arapça bir beyit ile başlamaktadır. Birinci ve ikinci varaklarda Cenâb-ı Hakk'a hamd ve Hz. Peygambere salâvat ve övgüde bulunup dört halifenin de isimlerini saygıyla anmaktadır. Mukaddime sayılabilecek bu kısımda "Adil sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir" deyişini³⁶ nakledip bu doğrultuda geçmiş adil hükümdarlarından ve güzel isim bırakanlardan bahsederek, "selâtîn-i âlem-i tîn ve esâtîn-i rûy-ı zemînün sâye-i vücûd-ı bülend-pâyeleri bâ'is-i terfiye-i hâss ü âmm ve sebeb-i terbiye-i âmâl-i enâm olup" cümleleriyle bir padişahın var olma sebebinin halkın refahı ve işlerinin tanzimi olduğunu söylemektedir. Eserin, diğer üç nüshasında bulunmayan, varak 7a'dan itibaren başlayan bölümünde, Sultan Selim'in hicri 926'da vefat ettiği ve Sultan Süleyman'ın tahta geçmesiyle birlikte adalet ve insaf üzere muamaeleye başladığı anlatılmaktadır.³⁷ Bu cümleden olmak üzere "tertîb-i nizâm-ı memleket ve âyîn-i intizâm-ı saltanata bir vechile zîb ü zînet virdi"³⁸ cümlesiyle ifade edildiği gibi, ilk olarak memleketin genel asayışı ve saltanat işlerinde birtakım düzenlemelerin yapıldığını, toplumun her kesimini kucaklayan bir yönetim anlayışıyla

³⁵ Bkz, Seyid Ali Topal, a.g.e, s. 71-74.

³⁶ Bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut 1351, c. I, s. 456.

³⁷ Salih Çelebi, *Tarih-i Sultan Süleyman*, Varak 7a vd.

³⁸ Salih Çelebi, a.g.e, 9a-b.

hareket edildiğini, maaş ve gelirlerin iyileştirildiğini anlatmaktadır.³⁹ Bu bölümde, daha önce-leri vatanlarından tehcir edilmiş bin kadar Arap asıllı hanenin bu kapsamda memlekelerine dönüşü için izin verilmiş olduğu zikredilmektedir. Dasitan adı altında başklandırılmış bölümler içeren eser, başlangıç bölümünden sonra, Rodos'un fethi, Belgrat'ın fethi, Canberd-i Gazali isyanı, İbrahim Paşa'nın Mısır seferi, Kanuni'nin Üngürüs ve Budin seferi, Anadolu'da meydana gelen bazı isyanları ele alıp Padişahın Vize'de yaptığı av seferinin anlatımını müteakip,

“Bu du'ânın kılmagıl redd-i sâ'ilin

Müstecâb it Yâ-mücibe'-sâ'ilîn” beytiyle bitmektedir.

Eserin, Topkapı III. Ahmet Nüshası (A. 3096), Topkapı Revan Nüshası (1280), Üniversite Nüshası (T. 1285) ve bu nüshalarla fazla benzerliği bulunmayan bir de Viyana Nüshası mevcuttur.

2-Târîh-i Mısır-ı Cedîd

Salih Çelebi'nin tarih alanındaki iki eserinden biri olan *Tarih-i Mısır-ı Cedid*'in İstanbul'un muhtelif kütüphanelerinde pekçok nüshası mevcuttur.⁴⁰ Salih Çelebi Edirne Kadılığın- dan sonra tayin edildiği Mısır'a her ne kadar arzusu dışında gitse de bu şehre hayran kalmış ve burada elde ettiği bilgiler ışığında bu eserini yazmaya başlamıştır. İstanbula döndükten sonra tamamladığı eserinde Mısır'ın tarihini özetlemiştir. Celalzâde bu eseri, sadece gözlemlerine dayanarak yazmamış, Mısır tarihini anlatan pekçok eserden de istifade ettiğini şöyle beyan etmiştir: “*Kütüb-i tevârihi bulup ale't-tafsîl ma'lûm idindim; selef-i ulemâ tevârih-i Mısır- 'a dair yazdıkları kitaplardan elime girenleri gözden geçirdim; cümleden eşbeh ve ecmelini ve ekmel ve mufassalını ulemâ-i Şâfiyyeden Mevlanâ Şeyh Takiyyüddin Ahmed b. Ali'nin ki İbn-i Makrizî demekle mâruftur, Kitâbü'l-Mevâiz ve'l-İtibâr bi-zikri'l-Hıtat ve'l-Âsâr adlı kitabını buldum ki hakkâ bu babda sahib-i yed-i beyzâ ve bâzûy-ı tûvânâ göstermiştir. Anın içinden*

³⁹ Salih Çelebi, a.g.e, 9b, 10b.

⁴⁰ Nevzat Erkan, yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında, söz konusu eser ve nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi ilave bölümü 190, Hüsrev Paşa bölümü 354 ve İzmirli bölümü 458 numaradaki ulaşılabilen nüshalarla; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesindeki 4134, 4404, 9361, 2588, 1524 ve 778 numarada kayıtlı olduğu halde ulaşılamayan nüshalar bu çalışmada zikredilmektedir. Bkz, Nevzat Erkan, “*Celalzâde Salih ve Tarih-i Mısır-ı Cedid*” (Edisyon Kritik) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.

der hoşeleri çin eder gibi mühim olan ferâyid-i fevâidini bennân-ı kalem ile dirdüm; silk-i arabdan çıkarıp Türkî edâ listelerine dizdüm.”⁴¹ Ayrıca, Ebu'l-Fidâ'ya ait *Kitâbü'l-Muhtasar fi Ahbârî'l-Beşer* adlı tarihe dair bir eserden ve Süyûtî'nin *Kevkebû'r-Ravza* ve *Hüsnü'l-Muhadara fi-Ahvali Mısır ve'l-Kâhire* adlı eserinden de yararlandığını ifade etmiştir.

İki bölümden oluşan eser, tevhid, naat, ashab-ı kiram menakıbı ve padişaha dua ile başlamaktadır.

Birinci bölümde Mısır'ın genel durumunu, sahip olduğu güzellikleri ve bir birtakım harikulade ve acayip bulunduğu durumları anlatmaktadır. Nuh tufanı öncesi ve sonrası hükümdarlar, Memlûklar ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethine kadar olan tarih de bu bölümde ele alınmaktadır.

İkinci bölümde Mısır'ın mabedleri, piramidler, define ve hazineleri, Nil nehrinin önemi, Mısır'ın sultanması, dağlar, İskenderiye ve diğer bazı şehirlerdeki tarihî eserler, Kahire'nin ilk kuruluşu ve gelişimi, Fatımîler döneminde Kahire'nin imarı gibi bilgiler bulunmaktadır.

Celalzâde bu eserini 953 Zilkade/1547 Ocak'ta tamamlamıştır. Eser, V. Bratutti Ragusco tarafından İspanyolcaya da tercüme edilmiştir (Madrid, 1678).⁴²

3-Kıssa-i Firûz Şâh Tercümesi

Tarihçi Ziyâeddîn Bernî'ye ait sekiz ciltlik eser, 1357 senesine kadar Delhi Sultanlığı'nın tarihini anlatmaktadır.⁴³ Celalzâde, Sahn-ı Semân Medresesi'ndeki müderrisliği esnasında, Kanûnî Sultan Süleyman'ın isteğiyle Farsça'dan tercüme etmiştir. Âşık Çelebi, Salih Çelebi'nin bu tercümesinin çok beğenildiğini şöyle dile getirir: “*El-hak ol makûle kitâb-ı kebîr u kelâm-ı kesir andan eyü tercüme olunmaz. Hem vâzıhdur, hem fasıhdur. Türkîdür amma 'Acem dilberi gibi pür-kirişme ve 'Arap 'işvegîrleri gibi melîhdür.*”⁴⁴

Bu eserin eldeki mevcut bütün nüshalarının baş tarafı eksik olup, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi: TY 1165–1169 arasında 5 cilt; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim

⁴¹ Salih Çelebi, *Târîh-i Mısır-ı Cedîd*, 2b; Uzunçarşılı, a.g.m, 431–432.

⁴² Uzunçarşılı, a.g.m, s. 432–433; Babinger, a.g.e, s. 112.

⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 633, TTK yayınları, Ankara 1995.

⁴⁴ Âşık Çelebi, a.g.e, s. 215a.

Cevdet Kitapları nr. 35–37’de 3 cilt; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi: Revan, nr. 1485’te 4 cilt olmak üzere muhtelif yerlerde nüshaları vardır.

4- Cevâmi’ü'l-Hikâyât ve Levâmi’u'r-Rivâyât Tercümesi

Salih Çelebi, bu tercümeyi Şehzade Bayezid’in emri üzerine yapmıştır. İran edebiyatından tercüme ilk şuarâ tezkiresi olan *Lübâbü'l-Elbâb*’ın müellifi Avfî’ye ait bir eserdir. Avfî, 2000’in üzerinde tarihî ve edebî hikâyeden oluşan bu eserini Delhi Türk Sultanı İltutmuş’un veziri Nizâmülmülk Muhammed b. Ebû Sa’d el-Cüneydî’ye takdim etmiştir. Bazı kaynaklarda eserin adı *Câmi’u'l-Hikâyât* ve *Lâmi’u'r-Rivâyât* şeklinde de geçmektedir. Yazar bu eserinin tertibi hakkında şöyle demektedir: “*Mütercim-i fakîr Salih b. Celâl el-hakîr eydür: Fârisisinde zikr olunduğı üzere bu Cevâmi’ü’l-Hikâyât ve Levâmi’u’-r-Rivâyât kitabı dört kısım ve yüz bâb üzere tertib olunmuşdur. Evvelki kısım yirmi beş babı müştemildür. Bu tertib üzerine evvelki bab Hakk sübhânehû ve teâlâyı bildirmekdedür ki yetmiş iki bin âlemin hâlikıdur*”.⁴⁵

Eserin birinci bölümünde Peygamber mucizeleri, evliya kerametleri, Hulefâ-yı Râşidîn, Arap ve Acem hükümdarları, adaletin fazileti, padişahlar hakkında hikâyeler, vezirlerin ahvali ve methi, âlimler ve zâhidlerin mev’izeleri, hikmet ehli kişilerin rıza makamında söyledikleri, âlimlerin latif hikâyeleri, tabiblerin hâli ve ilaçları, müneccimlerin hikâyeleri, şairlerin sözleri, sâzende ve gûyendelerin latifeleri, zeki ve akıllı kişilerin ahvali gibi konular anlatılmaktadır.

İkinci bölümünde hayâ, meskenet ve tevazu, mağfiret, hilm, himmet, edep, rahm ve şefkat, tevekkül, sahavet gibi konular ele alınmaktadır. Üçüncü bölümünde ahlâkî konular, dördüncü bölümde ise “acâib ve garâyib” adı altında birbirtakım konulara değinilmektedir. Aşık Çelebi eserinde, Celalzâde Salih’in bu tercümeyi yaparken hiç müsvedde kullanmadığını belirtmiştir.⁴⁶

Eserin nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa nr. 603 (Müellif hattı); Antalya Tekelioğlu nr. 756; Şehid Ali Paşa nr. 1855; Yozgat nr. 862; Ayasofya nr. 3167; Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi: nr. 3223’te bulunmaktadır.

⁴⁵ Salih Çelebi, *Cevâmi’ü'l-Hikâyât*, 7a.

⁴⁶ Aşık Çelebi, a.g.e, s.. 215a.

5-Dürer-i Nesâyih ve Şerhi

Salih Çelebi'nin, altmış-yetmiş yaş aralığında görme kudretinin zayıfladığı bir dönemde yazdığı seksen iki beyitlik eseridir. Tasavvufî mahiyette olan eser, aruz ölçüsüyle yazılmıştır.

Salih Çelebi'nin, beğenilmiş ve ün kazanmış olan bu kasidesi kullandığı ağır dil nedeniyle kolayca anlaşılammaktadır. Bu nedenle, kasidesinin tümüne bizzat kendi şerh yazmıştır.

Kaside, Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi'ndeki *Mecnûn u Leylâ Mesnevisi*'yle aynı yazmada bulunan Divan'ının sonunda (58b-62a) olup, şerhi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 3046 numarada müstakil bir yazma halinde bulunmaktadır.⁴⁷

6-Divan

Salih Çelebi, ömrünün son dönemlerinde aklında kalan şiirlerini yazdırmak suretiyle küçük hacimde bir divan meydana getirmiştir. *Divan*'ında, Salih ve Salâhî mahlasını kullanmış olup şu sıraya göre tertip etmiştir: Başlangıçta bir dibace olup, bunu tevhid ve na't takip eder. Yedi methiyeden ikisi Kanûnî Sultan Süleyman'a, biri İbrahim Paşa'ya, üçü Ayas Paşa'ya ve biri hocası Kemâl Paşazâde'ye yazılmıştır. Gazeliyât bölümünde ise yüz kırk iki gazel bulunmaktadır. Eserin bilinen tek nüshası Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi, 3846 numarada kayıtlıdır.⁴⁸

7-Münşe'ât

Münşe'ât, Celalzâde'nin Edirne'deki müderrisliğinden *Cevâmî'u'l-Hikâyât*'ın yazıldığı yıllara kadar olan yazışmalarını içermektedir. Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Efendi nr. 557'de kayıtlıdır. *Münşe'ât*'ta, şiirleri, Alaman Seferi Tarihçesi, Şehzade Bayezid'e gönderdiği mektuplar yer almaktadır. Eserin Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfeddin Özege Bölümü, Ağâh Sırrı Levend Kitaplığı, nr. 523'te de bir nüshası bulunmaktadır.

⁴⁷ Müellifin bu eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Ebubekir Gündoğdu, *Divan-i Salih Çelebi ve Dürer-i Nesâyih*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi 1997.

⁴⁸ Salih Çelebi'nin bu eseri için bkz. Salih Yancı, *Celalzâde Salih Çelebi Divânı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

8-Mecnûn u Leylâ

Salih Çelebi bu eserini 962/1554 tarihinde kaleme almıştır. Eser, mesnevi tarzında olup, tevhid, nât-ı şerif ve ashaba övgülerle başlamaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi geç yaşlarda evlenerek baba olan müellif, küçük yaşta ölen çocuğuna duyduğu üzüntü nedeniyle kırk iki günde tamamladığı bu eserini yazmıştır.⁴⁹ Yazmanın bir nüshası Nur-ı Osmaniye 3846 numarada kayıtlıdır.

9-Miftâh Şerhi Hâşiyesi

Allame Sirâcüddin Sakkakî'nin (ö.626/1229) *Miftâhu'l-Ulûm* adlı belâgata dair eserine yazılan çok sayıda şerh ve haşiyelerden biri olan Seyyid Şerif Cürçânî'nin *Miftâh Şerhine Celalzâde*'nin yazmış olduğu haşiyedir. Arapça olan eserin tam adı '*Nâkıdu'r-Râ'yeyn fî Kavâidi'l-Fenneyn*'dir.⁵⁰ Eserin, Süleymaniye Kütüphanesinde, Damat İbrahim Paşa Kitaplığı nr. 994 aynı adla ve Cerrahpaşa Kitaplığı nr. 1787' de '*Haşiyetün alâ Şerhi's-Seyyid ale'l-Miftâh*' adıyla olmak üzere iki adet yazma nüshası mevcuttur.

10-Mevâkîf Şerhi Hâşiyesi

Seyyid Şerif Cürçânî'nin kelâm ilmine dair *Mevâkîf* şerhine haşiyeye yazmış olduğu eser olup, dili Arapçadır.⁵¹

11-Vikâye Şerhi Hâşiyesi

Burhanü's-Şerî'a Mahmud b. Sadrû's-Şerî'a'nın fıkıh ilminde kaleme aldığı *Hidâye* meselelerine dair *Vikâye* adlı eserinin şerhlerinden birisine yazdığı Hâşiyesi olup Arapçadır.⁵²

12-İslâhu'l-İzâh Hâşiyesi

Salih Çelebi, hocası İbn-i Kemal Ahmed Şemseddin'in fıkıha dair *İslâhu'l-Vikâye el-Müsemma bi'l-İzâh* adlı eserine bir haşiyeye yazarak *Haşiyeye ale'l-İslâh ve'l-İzâh* adını vermiştir.⁵³

⁴⁹ Müellifin bu eseri hakkında geniş bilgi için bkz: Zehra Toska, *Salih Çelebi ve Kıssa-i pür-Gussa-i Mecnûn u Leylâ Mesnevisi, İnceleme ve Tenkitli Metin*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Çalışması, İstanbul 1999.

⁵⁰ Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 437.

⁵¹ *A.g.m.*, s. 437.

⁵² *A.g.m.*, s. 438.

Arapça olarak yazılan bu haşiyenin Süleymaniye Kütüphanesinde Damad İbrahim Paşa Kitaplığında nr.512, Şeyh Esat Efendi Medresesi nr.70 ve Fatih Kitaplığı nr.1274'te olmak üzere üç adet nüshası bulunmaktadır.⁵⁴

13-Tağyîrû't- Tenkîh Ta'likâtı

Celalzâde Salih'in, hocası İbn-i Kemal'in usul-i fıkha dair *Tağyîrû't-Tenkîh* adlı eserine yazmış olduğu bir ta'likattir.⁵⁵

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, XVI. yüzyılın başlarında belli bir olgunluğa kavuşmuş⁵⁶ ve kendine özgü kimliğini kazanmaya başlamış olan Osmanlı tarih yazıcılığının ortaya koyduğu bu belirgin değişme ve gelişmede, Türk, Fars ve Hind geleneğinin ortak ürünü olan Şehnâmelerle aynı kategoride olan Süleymannâmelerin katkısı azımsanamayacak bir öneme sahiptir. Türk tarih yazıcılığının kendini ispat etmeye başladığı bu dönemin örneklerinden olan *Tarih-i Sultan Süleyman*'ın yazarı Celalzâde Salih Çelebi, Osmanlı Devletinin altın çağı olarak adlandırılan XVI. yüzyılda yaşamış, pekçok ilim dalında ve özellikle tarih alanında eserler telif etmiş bir bilim adamıdır.

Hayatını ve eserlerini ele alarak tarihçiliğine dikkatleri çektiğimiz müellif, çeşitli telif ve tercüme eserlere sahip, değişik bölgelerde kadılık görevinde bulunmuş, Kanûnî Sultan Süleyman döneminin fıkhta en yetkin on âlimi olarak nitelendirilen isimler arasında anılmıştır. Müellifin fıkhtaki bu şöhreti, birçok fikhî esere ve özellikle hocasının bazı teliflerine yaptığı şerh ve haşiyelerden ileri gelmektedir.

Tarihçi bir aileden gelen Salih Çelebi'nin, fıkıh sahasında adının bu denli duyulmasına rağmen tarihçiliğinin yeterince öne çıkmamış olması, tabii olarak, onun bu alanda en önemli eseri olan "*Tarih-i Sultan Süleyman*" adlı eserine ait bilgilerin aydınlığa çıkarılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Zira, Kütüphanelerimizde ve klasik kaynaklarımızda müellifin

⁵³ A.g.m, s. 438.

⁵⁴ Kütük, a.g.t, s. 44.

⁵⁵ Uzunçarşılı, a.g.m, s. 438.

⁵⁶ Bkz. Eyüp Baş, *Dil Tarih İlişkisi Bağlamında Osmanlı Türklerinde Arapça Tarih Yazıcılığı*, TDV Yayınları, Ankara 2006, s. 24.

tarih alanında, *Belgrad Fetihnâmesi*, *Rodos Fetihnâmesi*, *Tarih-i Budin*, *Tarih-i Mısır* gibi eserleri yer almışken, bu alanda en büyük eseri olan *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eserine ait bir kayda rastlanmamaktadır. Bu sebeple, müellif fıkıh alanında tanınmış olmasına rağmen, tarih alanında, çağdaşları olan Celalzâde Mustafa, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Hoca Sâdeddin gibi tarihçiler kadar gündeme gelmemiştir.

Tarih-i Sultan Süleyman adlı eserinin yayın hayatına girmiş olmasının yanında, Celalzâde Salih Çelebi'nin hayatını ve eserlerini ele alan bu makalenin, onun tarihçiliğinin biraz daha ön plana çıkmasına katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut 1351

Âşık Çelebi, *Meşâirü's-Şu'arâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri trh. 772

DİA, "Celalzâde Salih Çelebi", İstanbul 1988, c. VII, s. 262–264.

Ebubekir Gündoğdu, *Divan-i Salih Çelebi ve Dürer-i Nesâiyih*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi 1997

Eyüp Baş, *Dil Tarih İlişkisi Bağlamında Osmanlı Türklerinde Arapça Tarih Yazıcılığı*, TDV Yayınları, Ankara 2006

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi 1997

Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ* I, haz. İbrahim Kutluk, Ankara TTK 1989

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1983

Muhittin Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah Hayatı, Talebeleri Eserleri*, İstanbul 1992

Mustafa Âlî (Gelibolulu), *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1994

MüsbirtakıMZâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı (12), İstanbul Devlet Matbası, 1928

Nev'îzâde Atâî, *Şakâ'ik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri: Hadâikü'i-Hakâik fi Tekmi'eti's Şakâ'ik*, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989

- Nevzat Erkan, “*Celalzâde Salih ve Tarih-i Mısır-ı Cedid*” (Edisyon Kritik) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002
- Rıfat Kütük, *Celalzâde Salih Çelebi, Mecnûn u Leylâ*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995
- Salih Çelebi, *Cevâmî'ül-Hikâyât*. Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat Bölümü, Nr. 862
- , *Dîvân*, Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi, Nr. 3846
- , *Münşe'ât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Bölümü Nr. 557
- , *Târîh-i Mısır-ı Cedid*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi İlavesi, Nr.190
- , *Tarih-i Sultan Süleyman*, Varak 7a vd.
- Salih Yancı, *Celalzâde Salih Çelebi Divânı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999
- Seyid Ali TOPAL, *Celalzade Salih Çelebi'nin Süleymannâmesi*, Ankara 2011
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi Yurdaydın, “*Celalzâde Salih'in Süleymannâmesi*”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1966), XIV
- Zehra Toska, *Salih Çelebi ve Kıssa-i pür-Gussa-i Mecnûn u Leylâ Mesnevisi, İnceleme ve Tenkitli Metin*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Çalışması, İstanbul 1999

Celalzade Salih Celebi's Life and His Works

Citation / ©-Topal, S.A. (2011). Celalzade Salih Celebi's Life and His Works, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 11 (1), 109-128.

Abstract- *Celalzâde Salih Çelebi was a scientist, who lived in the 16th century of the Ottoman Empire, namely in the Golden Era. Celalzâde Salih Çelebi wrote significant handwork in history. "Tarih-i Sultan Süleyman" (History of the Sultan Solomon) was an example of the period that the Turkish historiography began to prove itself, written by Celalzâde Salih Çelebi. Celalzâde Salih Çelebi was a man of fiqh (Islamic law), literature and history known by his authentic writings or translations in scholarly, literary or historical issues; who attained a particular place in the dynamic and top level cultural life of his time and was a muderris (teacher in the islamic theological school, madrasah) and kadı (muslim judge) in different places.*

As a matter of fact, Salih Çelebi was referred as one of the ten most competent scholars of fiqh in Sultan Solomon period. Likewise, Celalzade Salih Çelebi was an important historian with his work named "Tarih-i Sultan Süleyman" (History of the Sultan Solomon).

Key words- *Celalzâde Salih Çelebi, Süleymannâme, Tarikh al-Sultan al-Sulayman*